

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-073-5-2-8>

**ПРИРОДА МОВИ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ
УРОДЖЕНЦЯ ХОЛМЩИНИ – УКРАЇНІСТА ПЕТРА ДУДИКА**

Богатько В. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

Завальнюк І. Я.

*доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

Кухар Н. І.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна*

Наукова й педагогічна діяльність мовознавця Петра Семеновича Дудика нерозривно пов'язана з історією Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Уродженець Холмщини, відомий граматист, стиліст, лінгводидакт, один із засновників Подільської граматичної школи, професор Дудик П.С. є автором оригінальних лінгвістичної і лінгводидактичної концепцій, які потребують аналізу, систематизації й популяризації в сучасному глобалізованому науковому дискурсі.

Звернення мовознавця до проблем природи мови, зокрема її граматичної системи, умотивоване національною традицією, що бере початок із праць Олександра Потебні та його послідовників: Д. Овсянико-Куликовського, Є. Тимченка, В. Сімоновича, І. Огієнка, О. Курило, М. Сулими, М. Гладкого, головною ознакою яких є увага до живого мовлення. Ставши учнем і послідовником Леоніда Булаховського, Петро Дудик у своїх наукових розвідках поєднав не тільки

вітчизняну лінгвістичну концепцію, а й результати досліджень Ш. Баллі, К. Попова, Ф. де Сосюра, J. Vacheka, A. Therive, у такий спосіб популяризувавши їх у середовищі вітчизняних науковців як альтернативні до логістичних теорій російських мовознавців.

Зауважимо, що друга половина ХХ ст. в історії українського мовознавства була позначена домінуванням російської лінгвістичної школи і, незважаючи на високий рівень підручників для вищої школи з дисциплін «*Вступ до мовознавства*», «*Загальне мовознавство*» за редакцією О. Реформатського, В. Кодухова, Ю. Маслова та інших, вони не могли забезпечити якісну підготовку українського філолога. Отже, з цих позицій, а також з огляду на змістове наповнення, навчальне видання «*Вступ до мовознавства*» (1974) Петра Дудика у співавторстві із Сергієм Дорошенком варто кваліфікувати як новаторське й унікальне.

Відомо, що навчальна дисципліна «*Вступ до мовознавства*» має особливе значення в підготовці майбутнього філолога, забезпечуючи їх відомостями про природу мови, її систему і структуру, принципи лінгвістичного аналізу; формуючи вміння користуватися фаховим термінологічним апаратом і працювати з науково-довідковою літературою.

Вступна частина підручника «*Мова, її природа, походження й розвитку*» містить розлогі витлумачення понять «мова», «мовлення», «мислення»; огляд основних гіпотез походження мови; опис зовнішніх та внутрішніх чинників мовного розвитку. Розглядаючи актуальну проблему ієрархії функцій мови, автори прийшли до висновку, що обидві функції мови як суспільного явища (мова – засіб спілкування і мова – засіб реалізації, формування й оформлення думки) – це два боки того самого явища, які, однак, не протиставляються один одному, бо вони не взаємовиключають, а доповнюють один одного.

У другій частині підручника «*Структура мова*» подано загальну характеристику системно-структурної організації мови (чотири основних і три проміжних мовних рівні). Автори аргументовано доводять, що системний характер мови впливає із самої її суспільної природи, якби мова не становила системи, структурні елементи якої взаємопов'язані і взаємозумовлені, то вона не могла б служити засобом спілкування.

Відомо, що найбільш дискусійним питанням лінгвістичної теорії є виокремлення і кваліфікація мовних одиниць, тому особливо важливим є твердження щодо входження кожної структурної одиниці мови в загальну мовну систему, її зв'язок з іншими структурними одиницями і частинами мовної системи безпосередньо чи через мовні категорії. Основними структурними одиницями мови кваліфіковано *фонем*, *морфем*, *слова*, *словосполучення*, *речення*.

Підручник «Вступ до мовознавства» П. Дудика і С. Дорошенка став першим в українському мовознавстві, в якому чітко структуровано мовну систему відповідно до концепції Празького лінгвістичного осередку, уведено поняття мовний рівень (ярус). Усі структурно-функціональні рівні мови перебувають у послідовній, ієрархічній залежності, причому вершиною в цій ієрархії є синтаксичний, а основою – фонетичний рівень. Цю визначальну тезу взято за основу архітектоники підручника, у якому аналіз мовних одиниць зrealізовано від нижчої (фонемі) до вищих – словосполучення, речення.

Аналіз фонетичної системи мови ґрунтується передусім на акустичних властивостях звуків: *висота, сила, тембр, довгота*. Також автори докладно розглянули будову мовленнєвого апарата і поетапний процес артикуляції. Особливої уваги заслуговує детальний опис системи вокалізму на багатому ілюстративному матеріалі східнослов'янських, сучасних європейських мов, карпатських, закарпатських, поліських говірок української мови, старогрецької та латині. Закцентуємо також на розлогій характеристиці специфічних мовних одиниць фонетичного рівня – *дифтонгів, трифтонгів, поліфтонгів*.

Проблеми кваліфікації слова як одиниці мови пов'язано з окресленням його основних функції (номінативної, узагальнювальної тощо) і семантичною структурою лексеми. У підручнику зацентровано на значущості слова як основної мовної одиниці, яка слугує не лише позначенням певних об'єктів, ознак і дій, а й засобом вираження понять, що перебувають в основі лексичного значення і через які слова відображають об'єктивну дійсність. Ця теза є свідченням філософського підходу авторів підручника до аналізу мовної системи загалом.

Найбільш докладно проаналізовано граматичну систему як центральну складову мови, бо лише сукупність усіх структурних елементів мови (її фонетичної системи, словникового складу і граматичної будови) в їх єдності становлять мову. Граматична будова мови охоплює граматичні значення, способи і засоби їхнього вираження, правила словозміни і словотворення, поєднання слівформ у словосполучення, а слівформ і словосполучень – у речення, одиниці граматичної системи – слівформи, словотвірні моделі, словосполучення, речення.

Синтаксичну будову мови у концепції професора Дудика кваліфіковано як складну взаємодію трьох одиниць: словосполучення, речення, складного синтаксичного цілого, причому словосполучення є перехідною ланкою від лексики і морфології до синтаксису. Мовознавці докладно аналізують граматичну природу словосполучення, акцентуючи на дискусійних питаннях у тогочасних теоріях: 1) *чи існує*

словосполучення поза реченням, в яке воно входить як конструктивний елемент поряд з окремим словом, чи виленовується з готового речення; 2) чи існують предикативні словосполучення; 3) як кваліфікувати сурядні сполучення .

Отже, у підручнику «Вступ до мовознавства» Петра Дудика і Сергія Дорошенка зреалізовано вичерпний опис системи мови й мовної структури загалом, виявлено особливості конкретних мовних систем, насамперед сучасної української мови. Цінність і важливість цієї наукової праці визначена ще й тим, що вона вмістила загальну інформацію про сучасні європейські мови, стислі відомості про визначних лінгвістів і частково стала альтернативою відсутньому на тоді словнику лінгвістичної термінології.

Література:

1. Вихованець І.Р. Дудик Петро Семенович. *Українська мова : енциклопедія НАН України*, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови ; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. К. : Українська енциклопедія, 2000. С. 151.

2. Городенська К. Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії* : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса ; наук. ред. А. П. Загнітко. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Вип. 3. С. 17–21.

3. Дорошенко С.І., Дудик П.С. Вступ до мовознавства. К.: Вища школа, 1974. 243 с.

4. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2009. 400 с.

5. Кухар Н., Прокопчук Л. Усе іде, але не все минає... (портрети подільських науковців – 85-річчю від дня заснування кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). *Наукові записки* [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Філологія (мовознавство). 2017. Випуск 25. С. 259-265.